

nesciens protulerit, non incurrat falsitatis invidiam; sed eum quia commonitorum dederit, non moretur ostendere. Quod si eum noluerit nominare, aut quod ab eo commonitorum acceperit noluerit approbare; pro qualitate personæ ipse reatum falsitatis incurrat, sicut superius continetur de his qui falsas scripturas confecerunt. Quod si ambo falsitatis conscii habeantur, ambo falsarii teneantur.

IV. — Antiqua.

De his, qui testamentum contra viventis voluntatem falsaverint, vel aperuerint.

Qui viventis testamentum, aut ordinationis eius quamcumque scripturam contra ipsius falsaverint vel aperuerint voluntatem, ut falsarius iudicetur.

V. — Antiqua.

De his, qui voluntatem defuncti celare, vel falsare pertentant.

Qui defuncti celaverit voluntatem, aut in eadem aliquid falsitatis intulerit; lucrum quod forsitan iudicio testatoris per ipsam scripturam fuerat habiturus, amittat, illis quibus fraudem facere conatus est profuturum; et insuper pro falsitate ferat infamium. Nam si parvam, aut nullam rem exinde consequi potuisset, ut falsarius condemnatur.

VI. — Antiqua.

Si quisque sibi nomen falsum imponat, aut parentes vel genus mutet.

Qui sibi nomen falsum imponit, vel genus mutat, aut parentes finxerit, aut aliquam imposturam fecerit; reus falsitatis habeatur.

VII. — Flavius Cintasvintus Rex.

De callide et fraudulenter anterioribus scripturis confectis.

Quorumdam sæpe calliditas exigit, ut novæ sanctionis constituamus edictum, dum eorum nova et abhorrenda fraudis molimina in aliorum deceptionem concinnata cognoscimus. Proinde quia sunt plerique tanto alios circumveniendi studio dediti, ut sub unius causæ nomine in multis capitulis per scripturam seriem interdum aliquos obligent; huius perpetim valituræ legis constitutione decernimus, ut quicumque cum alio de negotio speciali definiens generalem scriptis constitutionem subintroduxerit, atque ita circumvenerit aliquem, ut dum de una causa fit convenientia, callide per scripturam intextat, unde omnem de aliis negotiis alterius vocem extinguat; vel etiam fortasse proveniat, ut non quidem per scripturam, sed sub aliis verbis aliud simulans quicumque aliquem dolose ac fraudulenter in quocumque decipiat, huius rei præsumptor et publica notetur infamia, et ei quem circumvenerat, manens obnoxius, eandem, quæ de falsariis lata est, censuram legis incurrat. Simili quoque damno vel pœna mulctandi sunt, qui propter evacuandam fraudulenter posteriorem scripturam, per anterioris scripturæ seriem res easdem quas posterior scriptura continet, in alterius nomine callide obligasse reperiuntur. Ita ut tam ille qui sub hac fraude talem scripturam fecisse detegitur, quam ille in cuius nomine facta fuisse constiterit, si conscius fraudis huius agnoscitur, eadem, qua supra taxatum est, et in rebus, et in corpore iactura damnetur; et evacuata priori scriptura, firma nihilominus posterior habeatur.

VIII. — Flavius Recesvintus Rex.

De callide et fraudulenter posterioribus scripturis confectis.

Non immerito cogitur debitum hæredis exsolvere, qui successor hæreditatis nascitur exitisse. Quia ergo nullis fraudem necesse est occasionibus excusare, huius perpetim valituræ legis sanctione censemus, ut quicumque cuilibet per cuiuscumque scripturam contractum res quas-cumque dederit, quæ tamen reperiuntur quandoquidem, aut non eius iuris fuisse qui dedit, aut id quod dedisse videtur, per priorem scripturam, aut quæcumque de-

finitionem in cuiuscumque prius nomine obligasse, et sub quodam argumento id postmodum alteri dedisse, aut quod suum non erat, ut iam prius alteri dederat; dum fraudis huius commentum manifeste patuerit, ipse quidem qui fecit si suppressis est, et promissionem et pœnam, quam ab eo edita scriptura testatur, supplere cogendus est. Si vero post eius obitum eadem, quæ prædicta est, fraus inveniri potuerit, id quod dator spondit de re eius, aut hæredes cum pœna etiam scripturam compellendi sunt petenti persolvere: aut si fortasse maior est auctoris sponsio, vel pœna per scripturam taxata, quam esse constant eius hæreditas, si noluerint hæredes satisfacere pro auctore, de eo saltim quod ex rebus eius possident, cogendi sunt causidico facere cessionem. Quod si hæredes non sint, ab his quibus res ipsa vel facultas quæ relicta est, possessa fuerit, universa reddi iuxta præsentem sententiam oportebit. Eadem etiam in causis talibus ratione servata, ut si repertum fuerit conscio illo eandem fraudem intercessisse, in cuius nomine prior scriptura conscripta dinoscitur; tam ille qui fecit, quam iste qui conscius extitit, ad satisfactionem promissionis vel pœnæ quam posterior scriptura continet, secundum superiorem ordinem æqualiter teneantur, atque etiam iusta tenorem superioris legis de his qui falsas scripturas confecerint, et in corporibus et in rebus damna pariter sortiantur.

IX. — Antiqua.

De his, qui contra notarios publicos, ac regias iussiones Principum recitare vel scribere ausi fuerint.

Quorumdam inlicitæ actionum perversitates exigunt legem ponere pro futuris, ut eos quos verbis disciplina non corrigit, saltim legalis censura coercendos emendet. Et quia plerosque cognovimus iussiones regias non solum scribere, sed etiam recitare, atque scripturas exhibere notariis roborandas, unde diversa in ipsis præceptionibus regni nostri introducunt, vel dictantes, atque scribentes capitula, ea ipsa addi conantur, quæ nec a nostra celsitudine ordinationis moderamine disponuntur, nec populo Dei congrua cernuntur, nec institutio rectæ veritatis præcipienda decernit; unde et gravissimis damnis, ac spoliis, vel fatigiis populos ditioni nostræ subiectos prospeximus molestari: obinde huius novellæ sanctionis edicto censemus, ut modo et deinceps nullus ex notariis quorumlibet, seu cuiuslibet gentis et generis homo extra notarios publicos, vel propriæ regie celsitudinis, eorumque pueros, atque illos quos principalis instituerit præceptionis alloquium, iussiones sive diversas institutiones, quæ ex nomine regio præscribuntur, recitare audeat, nullus scribere præsumat, nullus recitatum vel scriptum cuilibet notario ad roborandum dare intendat, sed tantum notarii publici, ac proprii nostri, aut nobis succedentium regum, vel ipsi qui a nostra clementia fuerint ordinati, iussiones, vel quascumque regias præceptiones recitare, et inlicenter scribere intendant. Quicumque tamen ex ipsis cunctis vetitis extiterit deprehensus, utrum ingenuus, an forsitan servus Principum, vel iudicum instantium ducentorum flagellorum verberibus turpiter decalvatus, ac insuper pollice in manu dextra absciso, se caruisse condeat, pro eo quod contra huius institutionis edicta non sibi licitas conaverit exercere actiones.

VI. TITVLVS.

DE FALSARIIS METALLORVM.

I. De torquendis servis in dominorum capite pro corruptione monetæ, et eorum mercede, qui hoc visi extiterint revelasse. — II. De his, qui solidos aut monetam adulteraverint. — III. De his, qui acceptum aurum alterius metalli permixtione corruperint. — IV. Si quorumcumque metallorum fabri de rebus creditis reperiantur aliquid subtraxisse. — V. Vt solidum aureum integri ponderis nemo recuset.

I. — De torquendis servis in dominorum capite pro corruptione monetæ, et eorum mercede, qui hoc visi extiterint revelasse.

Servos torqueri pro falsa moneta in capite domini dominæ non vetamus, ut ex eorum tormentis veritas possit facilius inveniri. Ita ut si servus alienus hoc prodiderit, et quod prodiderit verum extiterit: si dominus eius voluerit, manumittatur, et domino eius a fisco pretium detur: si autem noluerit, eidem servo a fisco tres auri uncie dentur: si vero ingenuus fuerit, sex uncias auri pro revelata veritate merebitur.

II. — Flavius Cintasvintus Rex.

De his, qui solidos aut monetam adulteraverint.

Qui solidos adulteraverit, circumciderit, sive raserit, ubi primum hoc iudex agnoverit, statim eum comprehendat, et si servus fuerit, ei dextram manum abscindat. Quod si postea in talibus causis fuerit inventus, regis præsentia destinetur, ut eius arbitrio super eum sententia depromatur. Quod si hoc iudex facere distulerit, ipse de rerum suarum bonis quartam partem amittat, quæ omnimodis fisco proficiat. Quod si ingenuus sit qui hæc faciat, bona eius ex medietate fisco acquirat: humilior vero statum libertatis suæ perdat, cui rex iusserit servicio deputandus. Qui autem falsam

monetam sculpsit, sive formaverit, quæcumque persona sit, simili pœnæ et sententiæ subiacebit.

III. — Antiqua.

De his, qui acceptum aurum alterius metalli permixtione corruperint.

Qui aurum ad facienda ornamenta susceperit, et adulteraverit, sive æris aut argenti vel cuiuscumque vilioris metalli permixtione corruperit, pro fure teneatur.

IV. — Si quorumcumque metallorum fabri de rebus creditis reperiantur aliquid subtraxisse.

Aurificis, argentariis, vel quicumque artifices, si de rebus sibi commissis aut traditis aliquid subtraxerint, pro fure teneantur.

V. — Vt solidum aureum integri ponderis nemo recuset.

Solidum aureum integri ponderis cuiuscumque monetæ sit, si adulterinus non fuerit, nullus ausus sit recusare, nec pro eius commutatione aliquid monetæ requirere, præter hoc quod minus forte pensaverit. Qui contra hoc fecerit, et solidum aureum sine ulla fraude pensantem accipere noluerit, aut petierit pro eius commutatione mercedem, districtus a iudice, ei, cui solidum recusavit, tres solidos cogatur exsolvere. Ita quoque erit et de tremisse servandum.

LIBER VIII.

DE INLATIS VIOLENTIIS ET DAMNIS.

I. TITVLVS.

DE INVASIONIBVS, ET DIREPTIONIBVS.

I. Vt solus patronus vel dominus culpabiles habeantur, si eisdem iuventibus ingenuus vel servus inlicita operentur. — II. Si possessor per violentiam expellatur. — III. Si ad faciendam cædem turba coadunetur. — IV. Si intra domum vel ianuam suam violenter aliquis includatur. — V. Vt nulla res ab alio possessa absque iudicio usurpetur. — VI. Si ad diripiendum quisque alios invitasse reperiatur. — VII. Ne, absente domino, vel in expeditione publica constituto, cuiusquam domus inquietetur. — VIII. Si aliquid inlicitum faciant servi eius, qui in expeditione est publica constitutus. — IX. De his, qui in expeditionem euntes aliquid auferre, et de prædari præsumserint. — X. Vt socios suos nominet, apud quem pars rapinæ inventa cognoscitur. — XI. De his, qui diripiendam indicare reperiuntur. — XII. De his, qui in itinere vel in opere rustico constituto aliquid abstulerint, vel molestiam inferre præsumserint. — XIII. Si ille, qui diripit, in ipsa direptione morte necetur.

I. — Flavius gloriosus Recesvintus Rex.

Vt solus patronus vel dominus culpabiles habeantur si eisdem iuventibus ingenuus vel servus inlicita operentur.

Hoc principaliter generali sanctione censemus, ut omnis ingenuus, atque etiam libertus aut servus, si quodcumque inlicitum, iubente patrono vel domino suo, fecisse cognoscitur, ad omnem satisfactionem et compositionem patronus, vel dominus obnoxii teneantur. Nam qui eius iussionibus obedientiam detulerunt, culpabiles habere non poterunt, quia non suo excessu, sed maioris imperio id commississe probantur.

II. — Si possessor per violentiam expellatur.

Quicumque violenter expulerit possidentem priusquam pro ipso iudicis sententia procedat, si causam meliorem habuerit, ipsam causam de qua agitur perdat. Ille vero qui violentiam pertulit, universa in statu quo fuerant recipiat quæ possedit, et securus teneat. Si vero illud invasit quod per iudicium obtinere non potuit, et causam amittat, et aliud tantum quantum invasit reddat expulso.

III. — Antiqua.

Si ad faciendam cædem turba coadunetur.

Qui ad faciendam cædem turbas congregaverit, atque seditionem alteri unde contumelium corporis sentiat, fecerit vel faciendam incitaverit, aut præceperit; mox ut iudex facti crimen agnoverit, eum comprehendere non moretur. Ita ut caput, huius sceleris infamia notatus, extensus publice coram iudice L. flagella suscipiat, et omnes qui cum eo venerint, vel quid lecerint, nominare cogatur; ut si in eius patrocinio non sunt, unusquisque ingenuorum quinquagena flagella suscipiant. Servi autem huius criminis socii, si alterius domini sunt, singuli in conventu publico ad aliorum terrorem extensi coram iudice ducentenos ictus accipiant flagellorum.

IV. — Flavius Cintasvintus Rex.

Si intra domum vel ianuam suam violenter aliquis includatur.

Quicumque dominum vel dominam intra domum, vel cortis suæ ianuam violenter incluserit, eisque aditum egressionis negaverit, sive ut id fieret aliis præceperit, pro ausos temeritate auctor sceleris det domino vel dominæ auri solidos numero XXX., et præter hoc C. flagella suscipiat. Hi vero, qui malis voluntatibus eius consenserint, auxiliumve, ut hoc fieret, præstiterint, si in eius patrocinio non sunt, singuli ingenuorum quindenos solidos illis, quibus violentiam intulerunt, cogantur inferre, et pro admisi præsumptione centena flagella suscipiant. Servi autem si id domino vel domina non iubente commiserint, ducentos ictus accipiant flagellorum. Si vero ita dominus vel domina a violento vel præsumptore extra suam domum vel ianuam excludantur, ut continuo, quod est gravius, potestas eis ab ea domo vel familia, cæterisque rebus auferatur, commissor sceleris damnum invasionis incurrat, atque etiam C. ictus accipiat flagellorum. Ingenui autem huius criminis socii, si in eius patrocinio non sunt, C. flagella suscipiant, et singuli

treceos solidos cogantur exsolvere, illis proculdubio profuturos, quibus hanc iniuriam intulisse noscuntur. Quod si hoc servi, ignorantibus dominis, sua sponte commiserint, servi poenam sustineant superius comprehensam: domini vero nihil iniuriæ, vel detrimenti perferant. Id ipsum etiam patiantur, qui domum alienam sua auctoritate sine regis vel iudicis iussione adprehendere, describere, aut obsignare præsumperint.

V. — *Flavius Cindasvintus Rex.*

Vt nulla res ab alio possessa absque iudicio usurpetur.

Nullus comes, vicarius, villicus, præpositus, actor, aut procurator, seu quilibet ingenuus, atque etiam servus rem, quæ ab alio possidetur, post nomen regis potestatis, vel dominorum suorum, ausu usurpare præsumat ante iudicium. Quod si non expectata discussione, id quod ab alio possidetur, aut iuris alterius esse dinoscitur, invaserit, omne quod abstulit, vel præsumptiosus invasit, tam in mancipiis, quam in cæteris rebus in duplum ei restituat, de cuius iure visus est abstulisse, ac singulorum annorum fruges, quas inde fideliter collegisse iuraverit, petitori compellatur exsolvere. Et tamen si servus absque domini voluntate hoc fecerit, CC. in super extensus publice flagella suscipiat. Ita ut si dominus pro rei duplatione noluerit satisfacere, rem, quæ ablata est, in eo statu cum frugibus restituat, et eundem servum pro facti temeritate, insistente iudice, ei cuius res invasit vel abstulit, servitutum tradere non desistat. Omnimodis tamen erit sollicitè perquirendum ne qualibet suasionem, vel fraudis alicuius commento idem servus cum illius domini voluntate hoc fecerit, cuius rem ablatam esse constiterit: et si ita repertum fuerit, iuxta aliam legem dominus qui suasit, vel malum fieri fraudulenter permisit, quantum servus tulerat, septuplum dominus rei domino servi persolvat, et servum suum dominus eius securus possideat.

VI. — *Antiqua.*

Si ad diripiendum quisque alios invitasse reperitur.

Si quis ad diripiendum alios invitaverit, ut cuiuscumque rem evertant, aut pecora vel animalia quæcumque diripiant, illi cuius res direpta vel eversa est, in undecuplum, quæ sublata sunt, restituantur. Hi vero qui cum ipso fuerint, si ingenui sunt, quinos solidos componere compellantur; aut si non habuerint unde componant, L. flagella suscipiant. Si vero servi hoc sine domini voluntate commiserint, centum quinquaginta flagellis verberentur, et ab eis res omnis in statu suo reddantur.

VII. — Ne, absente domino, vel in expeditione publica constituto, cuiuscumque domus inquietetur.

Nullus domum inquietet absentis, nec in expeditione publica constituti. Et si quod per iudicium recipere potuisset, absente eo quem fuerat conventurus, invaserit, reddat in duplum. Si vero illud invaserit quod per nullum iudicium ei debebatur, reddat in triplum. Si quis autem antequam in expeditionem proficiscatur, ad negotium dicendum iudicis fuerit admonitione conventus, aut per se causam dicere non moretur, aut per mandati scripturam personam eligat, qui adversario suo, iudice præsentem, respondeat. Quod si nec mandatum dederit, nec respondere voluerit, et sic in expeditionem profectus causam non dixerit, postquam fuerit conventus a iudice, iudex adversario suo, quæ repetebat, iubeat reformari. Illi tamen, dum reversus fuerit, actio servetur.

VIII. — *Flavius Recesvintus Rex.*

Si aliquid illicitum faciant servi eius, qui in expeditione est publica constitutus.

Si illius servi, qui in publica expeditione est constitutus, in aliquo crimine aut illicito facto præventi extiterint vel detecti, a iudice corripiantur, et secundum legem iuxta qualitatem culpæ cædantur. Quod si res ad

componendum, vel ad eosdem servos tradendos præsens non fuerit, in custodia teneantur a iudice, donec dominus veniens, aut compositionem, si voluerit, adimpleat, aut si noluerit, eos evidentius tradat. Si vero iniuste servus occisus fuerit, aut subditus quæstioni, contra iudicem dominus servi, quum reversus fuerit, causam dicere non vetetur.

IX. — *Antiqua.*

De his, qui in expeditione eunt aliquid auferre, vel deprædari præsumperint.

Qui in expeditionem vadunt, quæ abstulerint, quadrupli satisfactione restituant. Quod si non habuerint unde componant, rem simplam reddant, et L. flagella suscipiant. Quod si, nolentibus dominis, servi hoc fecerint, rem ablatam in statu reformant, et CC. flagella extensi sustentent. Cuius rei exactionem provinciarum comites vel iudices, aut villici studio suo non morentur impendere; quia provincias nostras non volumus hostili prædatione vastari.

X. — *Antiqua.*

Vt socios suos nominet apud quem pars rapinæ inventa cognoscitur.

Apud quem scelus aut pars rapinæ fuerit inventa, statim socios suos nominare cogatur. Quod si nominare noluerit, tendatur ad vindictam. Quod si honestioris loci persona est, aut pro scelere rationem reddat, aut quæ ablata vel eversa fuerant, undecupli compositione restituat, et centum publice flagella suscipiat. Si certe apud servum rapinæ pars reperitur, CC. flagella publice extensus accipiat, et socios suos nominare non differat.

XI. — De his, qui diripienda indicare reperiantur.

Quicumque ingenuus vel servus aliquid diripiendum indicaverit, vel ut cuiuscumque res evertatur, aut pecora vel iumenta diripiantur, et ex hoc certis probationibus publice convictus invenitur, pro eo quod indicaverit C. flagella publice extensus accipiat.

XII. — *Antiqua.*

De his, qui itineranti, vel in opere rustico constituto aliquid abstulerint, vel molestiam inferre præsumperint.

Qui in itinere vel in opere rustico constituto aliquid violenter intulerit vel abstulerit; ubi ex hoc iudici fuerit interpellatum, ille qui abstulerit quadruplum restituat, aut si aliud aliquid cædis vel damni fecerit, legaliter satisfaciatur. Quod si hoc servus, domino nesciente, commiserit, et C. flagella suscipiat, et dominus pro servo compositionem exsolvat. Nam si dominus componere noluerit, servum tradere non recuset.

XIII. — *Antiqua.*

Si ille qui diripuit, in ipsa direptione morte necetur.

Qui aliena pervadit, et in ipsa direptione percussus aut occisus fuerit, ille, qui percussit, nullam calumniam patiatur.

II. TITVLVS.

DE INCENDIIS, ET INCENSORIBUS.

I. De his, qui in civitate, seu extra civitatem domibus immiserint ignem. — II. Si ignis immittatur in silvam. — III. Si dum iter agitur ignis longius dilabatur.

I. — *Antiqua.*

De his, qui in civitate, seu extra civitatem domibus immiserint ignem.

Qui in alienam domum in civitate ignem subposuerit, correptus a iudice ignibus deputetur, et de bonis eius domino domus, si tamen aliquid damni pertulerit, condonatur, ac pretium domus reddatur incensæ. Sed ille cuius domus incensa est, coram testibus, quantos stauerit sententia iudicantis, præbeat sacramentum, se fi-

III. TITVLVS.

DE DAMNIS ARBORVM, HORTORVM, VEL FRVGVM QUARVM-CVMQVE.

I. De compositione arborum incisarum. — II. Si hortum quis vastaverit alienum. — III. Si de incisæ arboris ruina debilitatio vel homicidium perpetretur. — IV. Si arbor ex parte incisa, sive combusta damna concutiat. — V. De vinea incisa, vel evulsa, sive concremata, atque de frugibus usurpatis. — VI. Si sepes incidantur vel incendantur. — VII. Si pali de sepebus incidantur. — VIII. Si in aliena silva quis cum vehiculo capiatur. — IX. Si loca fructifera vel pascuosa nimia angustia coarctentur. — X. De animalibus voluntarie in messem vel vineas missis. — XI. Si quælibet animalia in frugibus damna concutiant. — XII. Si pratium defensum a pecoribus naufragetur. — XIII. Si fructifera loca ab animalibus extiterint dissipata. — XIV. Si expelluntibus de frugibus pecora quisquam excutiat, vel decussa furim, aut violentia tollat. — XV. De animalibus in vinea, messe, vel prato præventis. — XVI. Si priusquam expellantur animalia de frugibus exierint. — XVII. Si in fructibus animalia præventa quacumque aliquis detruncatione turpaverit.

I. — *Antiqua.*

De compositione arborum incisarum.

Si quis, inscio domino, alienam arborem incidit; si pomifera est, det solidos tres; si oliva, det solidos V.; si glandifera maior est, duos solidos det; si minor est, det solidum unum; si vero alterius generis sunt, et maiores atque prolixiores sunt, binos solidos reddat. Quia licet non habeant fructum, ad multa tamen commoda utilitatis præparant usum. Et hæc quidem compositio erit, si tantumdem abscissæ fuerint; nam si præsumptive incisæ alicubi ferantur, aut similes arbores cum illis incisis dabuntur, aut predictum pretium duplo solvetur.

II. — *Antiqua.*

Si hortum quis vastaverit alienum.

Si quis alienum hortum vastaverit, statim iuxta damni æstimationem a iudice coactus domino horti cogatur exsolvere. Ita ut si servus hoc fecerit, super compositionem ipsius damni L. flagella extensus accipiat.

III. — *Antiqua.*

Si de incisæ arboris ruina debilitatio vel homicidium perpetretur.

Si quis arborem incidit, et aliquit damni fecerit, aut si dum cadit arbor, aliquem occiderit; damnum qui incidit, exsolvat. Quod si incircuito arboris homines fuerint, priusquam cadat arbor admoveat, et si de ramis arboris corruentis, posteaquam commonuerit, aliquis debilitatus, aut mortuus fuerit; nullam ille qui arborem incidit calumniam pertimescat. Cæterum si aut senem, aut debilem, aut dormientem, aut qui sibi cavere non potuit, aut pecudem fortasse ruina huius arboris debilitaverit, vel occiderit; pro quadrupede uno, domino alium eiusdem meriti mox reformet, et pro occiso homine tamquam homicida teneatur. Pro debilitato vero iuxta formam legum satisfacere compellatur; et si aliquis alienam arborem incidit, pro violentia componere non moretur. Quod si dominus arboris incisorem fuerit contestatus, et postmodum incisor fuerit, dum incidit, occisus, mors eius nullatenus requiratur.

IV. — *Antiqua.*

Si arbor ex parte incisa sive combusta damna concutiat. Si arbor ex parte incisa sit, aut ex aliqua parte igne combusta, et illo qui absque dolo incidit, vel incendere coeperat absente arbor ceciderit; nulla ei pro damno quod per ruinam arboris factum est, calumnia moveatur.

V. — *Antiqua.*

De vinea incisa, vel evulsa, sive concremata, atque de frugibus usurpatis.

Qui vineam incidit, eradica verit, vel incendit alienam, aut in desertum perdiderit, duas æqualis meriti

deliter quod in domo sua habuit profiteri, nec plus quam illi cognitum fuerat postulare, nec domus suæ pretium amplius taxare quam valuit: et si post datum sacramentum aliquid fefelisse convincitur, in duplum quæ sunt supra modum debitæ compositionis exacta, illi cogatur inferre qui compositionem exsolverat. Quod si in domum, sicut superius diximus, ignis immisus ad proximas domos forte transierit, iuxta modum damni inter eos etiam, qui domos vel res suas incendio perdidit, eius substantia dividatur: si tamen post compositionem illius in cuius domum ignem misit impletam, aliquid de facultatibus eius cognoscitur residuum esse, ita ut simili modo coram testibus sacramento defendant, se non amplius repetere quam incendio perdidit. Et si post datum sacramentum periurasse noscuntur, hæc quæ amplius exegerint in duplum ei, quem fraudulenta ambitione damnare voluerant, cogantur exsolvere. Qui vero extra civitatem in domum mittat incendium, omnia quæ sunt in domo incensa restituat, et pretium domino domus reddere non moretur; sed is cuius domus incensa est, coram testibus iurisiurandi interpositione confirmet, se non amplius postulare quam perdidit. Et si post datum sacramentum amplius quam perdidit exegisse dinoscitur, in duplum ei, qui damna sustinuit, coactus exsolvat. Quod si etiam vicina domus ex eo quod immisus est incendium, forte consumptæ sunt, si de bonis eius superfuerit unde eis etiam componatur, hi quoque amissa recipiant. Prius tamen cum sacramento coram testibus profiteantur se non amplius quam perdidit postulare: et si periurasse noscuntur, aut amplius exegisse, in duplum ei, quem tali fraude damnaverint, male exacta restituant: ita ut pro correptione qui domum incenderat, C. flagella suscipiat. Et quicumque tale damnum admittens non habuerit unde componat, servituti subiaceat. Si certe cuiuscumque servus sive in civitate, seu extra civitatem incendium intulisse cognoscitur, dominus, si servum tam nocentis admissi voluerit liberare a supplicio, pro eius crimine non moretur componere: ita ut servus publice CC. ictus accipiat flagellorum. Sed ille cuius domus incensa est, iurare cogatur se amplius non repetere, quam in eius domo flamma consumpsit. Et si componere dominus pro servo noluerit, tradatur servus ad poenam, ut supplicio capitali admissa persolvat.

II. — Si ignis immittatur in silvam.

Si quis qualemcumque silvam incenderit alienam, sive piceas arbores vel caricas, hoc est ficus, aut cuiuslibet generis arbores igne cremaverit, a iudice correptus C. flagella suscipiat, et pro damno satisfaciatur, sicut ab his qui inspexerint, fuerit æstimatum. Quod si servus hoc, domino nesciente, commiserit, CL. verberibus addicatur. Et si pro eo dominus componere noluerit, quum duplum vel triplum damni fecerit, quam quod eundem servum valere constiterit, ipsum servum pro facto tradere non moretur.

III. — *Antiqua.*

Si dum iter agitur, ignis longius dilabatur.

Qui in itinere constitutus se cuiuscumque forsitan campo applicaverit, et ad coquendum cibum, aut frigidis necessitate compulsus ignem fecerit; cautus sit ne ignis longius dilabatur, aut si in spinis sive in pabulis siccis, in quibus plerumque flamma nutritur, incendium convalescat, ignem quum crescat extinguat. Quod si se longius flamma extenderit, et messis, aut area, vel vinea, aut domus, sive pomarium incendio concremetur; tantum quantum flamma consumpsit, reddere vel componere compellatur qui ignem, quem fecerat, neglexit extinguere.

vineas domino eius vineæ reformare cogatur; et præterea dominus vineæ illius desertæ hanc ad ius suum revocare non dubitet. Si vero per violentiam fruges collegerit, et frugem in duplo restituat, et quidquid everterit, redintegrare procuret. Ita tamen, ut cum sacramento colligentium per tempus vindemiarum, duplam ipsius frugis compositionem restituat. Servi vero sine domino iussu talia facientes, per singulas vites decena flagella extensi accipiant, et fruges omnino restituant: aut si dominus componere voluerit, per sex vites solidum reddat. Quod si maius damnum creverit, et componere dominus noluerit, servum tradere festinabit.

VI. — Antiqua.

Si sepes incidatur vel incendatur.

Si quis per aliquod spatium sepes incidit, vel incendit alienas; si maioris loci persona est, et sepem reparat, et pro damno satisfaciatur. Si quid tamen damni domino de fructibus accedisse cognoscitur, et damnum solvat, sicut inspectio habuerit æstimatum, et præterea decem solidos reddat. Sed et de eodem campo qui fructus habet vel habuit, et de prato sive de concluso quinque solidos compellatur exolvere. De eo vero campo, in quo nullus fructus sepibus claudebatur, sepem tantummodo reparare cogatur. Si vero hoc persona inferior fecerit, solvat damnum de æstimatis fructibus, ac sepem reparat, et L. flagella publice suscipiat. Quod si servus hoc, nesciente domino, fecerit, et damnum solvat, et sepem reparat, et C. flagella suscipiat. Quod si casu factum fuerit, sepem tantummodo reformet quæ conlisa est: quia crimen videri non potest, quod non est ex voluntate commissum.

VII. — Antiqua.

Si pali de sepibus incidantur.

Quid de sepibus palos incidit vel incendit alienis, quum campus ille fructus ullos eo tempore non haberit, in quadruplum reformare cogatur. Si autem fructus aliqui his sepibus clauderentur, per singulos palos singulos tremisses compellatur exolvere: ita ut si ex fructibus aliquid perierit, ex integro reformetur. Eadem et de hortis sepe conclusis præcipimus custodiri.

VIII. — Antiqua.

Si in aliena silva quis cum vehiculo capiatur.

Si quis aliquem comprehenderit, dum de silva sua cum vehiculo vadit, et circulos ad cupas, aut quæcumque ligna sine domini permissione asportare præsumperit; et boves, et vehiculum alienæ silvæ præsumptor amittat, et quæ dominus cum fure aut violento comprehenderit, indubitanter obtineat.

XI. — Antiqua.

Si loca fructifera vel pascuosa nimia angustia coarctentur.

Si quis cum frugibus vineam, pratum vel pascua habere cognoscitur, et fossas per circuitum pro solo terrore constituat, ut non nisi per vineam aut messem transitus esse possit; damnum quod viator intulerit, ad viatoris culpam redundare non convenit. Campos autem vacantes si quis fossis cinxerit, iter agentes non hæc signa terreant, nec aliquis eos de his pascuis præsumat expellere.

X. — Antiqua.

De animalibus voluntarie in messem, vel vineas missis.

Qui iumenta, vel boves, aut quæcumque pecora voluntarie in vineam vel messem miserit alienam, damnum quod fuerit æstimatum, cogatur exolvere. Et si maior persona est, pro caballis aut bobus per singula capita singulos solidos: per minora vero capita singulos tremisses ei, cui damnum factum est, compellatur exolvere. Certe si inferior forte persona est, et damnum ex integro reddat, et compositionem ex medietate

restituatur, atque quadraginta flagella publice extensus accipiat. Si vero servus hoc sine domini iussione fecerit, omne damnum, aut ipse, aut eius dominus reddat, et ipse servus LX. flagella suscipiat.

XI. — Antiqua.

Si quælibet animalia in frugibus damna concutiant.

Si cuiuslibet qualiacumque animalia vineam vel messem everterint alienam, ille cuius animalia damnum intulerint, tantum vineæ vel agri cum frugibus eiusdem meriti dominio de suo restituere non moretur, quantum exterminatum esse cognoscitur. Ita ut collectis frugibus ille recipiat, qui dedisse videtur: et si non habuerit agrum aut vineam unde componat, tantum frugis reddat, quantum in æquali parte agri vel vineæ fuerit æstimatum.

XII. — Antiqua.

Si pratum defensum a pecoribus naufragetur.

Qui in pratum, eo tempore quo defenditur, pecora miserit, ut postmodum ad secandum non possit herba subrescere; si servus est qui hoc fecerit, XL. ictus accipiat flagellorum, et fœnum reddatur domino eius, quantum fuerit æstimatum: si liber et inferioris loci persona sit, per duo capita tremisses unum reddat, et fœnum nihilominus iuxta æstimationem ei, qui damnum pertulit, reddatur: si maior vero persona sit, per duo capita solidum unum reddat, et fœnum habita æstimatione restituatur.

XIII. — Antiqua.

Si fructifera loca ab animalibus extiterint dissipata.

Si quis caballum aut pecus alienum in vinea, messe, prato vel horto invenerit, non expellat iratus, ne dum de damno expellit evertat; sed ad domum suam inclusurus adducat, et dominum caballorum vel pecorum faciat certiorum, ut præsentibus his, aut vicinis eorum damnum, quod inlatum fuerit, æstimetur, et ad campum utraque partes convenient: et postquam damnum inspexerint, pars campi vel vineæ sive patri aut messis, quæ defracta fuerat, mensuretur; et donec fructus colligantur, expectetur, ut tantum de impasto loco ei, cui damnum intulerit, facta spatii exæquatione tradatur, et præsentibus testibus, et de eo loco qui eversus est, et de eo qui integer est, fructus colligantur: et quidquid minus in his locis quæ a pecoribus eversa fuerint, reperitur, ille cuius pecora fuerint reformare cogatur. Pecora vero, postquam ipsorum locorum spatia mesuraverint, sicut est in legibus constitutum, domino reformantur. Et si pecora, dum per iracundiam immoderationis expellit, everterit, domino pecorum damnum simpla tantummodo satisfactione restituatur, et sibi quæ debilitavit aut occidit, usurpet: sic tamen ut, quæ everterit, ante persolvat. Quod si pecora per casum non culpa expellentis debilitentur, aut pereant, aut in sudas sive in palos dum expelluntur incidant, damnum solvatur ex medio, ut quæ superioribus legibus sunt, statuta, permaneant.

XIV. — Antiqua.

Si expellentibus de fructibus pecora quisquam excutiat, vel declinat furtim, aut violentia tollat.

Si quis expellenti de fructibus pecora excusserit, si honestior est forte persona, det solidos V., et duplum damnum, quod fuerit æstimatum, cogatur exolvere: si certe humilioris loci persona fuerit, et non habuerit unde componat, L. flagella suscipiat, et duplum damnum reddere compellatur. Si vero servus hoc fecerit, ante iudicem C. ictus suscipiat flagellorum, et domino eius nulla calumnia moveatur. Quod si de domo aut de clausa involaverit, aut per violentiam tulerit, VIII. solidos, qui iniuriam pertulit, consequatur, et præterea duplum damnum ille, qui abstulit, reddere compellatur. Si vero servus hoc fecerit, C. flagella suscipiat, et dominus eius nihil damni sustineat.

XV. — De animalibus in vinea, messe vel prato præventis.

Si quis in vinea sua, messe, prator vel horto iumenta vel pecora invenerit etprehenderit, statim domino pecudum ipsa aut altera die nuntiatorus includat. Quod si dominus pecorum mittere vel venire noluerit, damnum a vicinis, quod factum est, æstimetur, et ad satisfactionem ille, cuius pecora fuerint, iudicis executione venire cogatur, et damnum solvat. Si tamen probaverit, aut certe iuraverit ille, qui prehendit, damnum ipsum ab ipsis animalibus factum fuisse, ille vero cuius pecora sunt, si ad æstimationem damni, aut pecora recipienda non venerit, adæquentur tantummodo, ac triduo teneantur inclusa: et pro retentis triduo pecoribus nullam calumniam inferre poterit, qui ad æstimationem damni venire neglexerit. Posttriduum autem animalia dimittantur, et dimissis animalibus, si dominus eorum venire contempserit, pro contempto ipso, quia inspicere noluit, iuxta æstimationem testium in duplum cogatur exolvere. Quod si ille cuius pecora sunt, ad eum cui damnum factum est venerit, rogans eum ut ad æstimationem damni accedat, ut pecora relaxentur, et ille non adquiescat volens pecora eius interficere; si hoc ita fecisse convincitur, per singula capita maiora singulos solidos reddat, per minora capita singulos tremisses. Similiter hæc lex continet et de illis qui ante triduum pecora dominis clausa non publicaverint. Si autem servus hoc fecerit sine domini voluntate, C. flagella suscipiat, et dominus eius nihil damni sustineat.

XVI. — Antiqua.

Si priusquam expellantur animalia de frugibus exierint.

Si iumenta vel pecora de fructibus, priusquam expellantur, exierint, ea non liceat comprehendere, quia utrum ipsa damnum fecerint, nescitur. Nam si ea ipse, cuius sunt, aut quicumque vicinus expulerit, dominus iumentorum vel pecorum æstimationem damni implere cogatur.

XVII. — Antiqua.

Si in fructibus animalia præventa quacumque aliquis detruncatione turpaverit.

Si labia pecoribus, aut cæteris animalibus caudam, aures vel alia membra qui in fructibus suis comprehenderit, incidit, aut turpaverit; illa quæ deformavit obtineat, et domino pecorum alia sana et similia restituere non moretur.

IV. TITVLVS.

DE DAMNIS ANIMALIVM, VEL DIVERSARVM RERVVM.

I. Si caballus vel animal alienum, aut de ligamine tollatur, aut extra voluntatem domini in aliquo fatigetur. — II. Si præstitum animal contra definitionem et voluntatem domini fatigetur. — III. Si caballus aut cuiuscumque animalis coma vel cauda turpatur. — IV. Si alienum animal testiculis desecetur. — V. Si iumentum partus excutiat. — VI. Si cuiuscumque animalis partus excutiat. — VII. Si quacumque animalia ab invicem evertantur. — VIII. Si damno vel iniuria impellente, aut sine damno alienum animal occidatur. — IX. Si bos alienus sine domini voluntate operibus subiugetur. — X. Si quacumque animalia trituris aræ fatigentur. — XI. Si pecus absque damno in clusuram mittatur. — XII. Si animal cuiuscumque faciat quodcumque damnosum. — XIII. Si quodcumque animal quacumque percussione debilitetur vel occidatur. — XIV. Si pecus alienum, sciente aut ignorante domino, gregi alterius misceatur. — XV. Si animalia quodcumque pavidum inligetur, per quod ruptum aut debilitetur, aut moriatur. — XVI. Si vitiosum animal, quum apud dominum est, cuiuscumque ætatis hominem occidisse videatur. — XVII. Si animal vitiosum quis a se abiciat, vel non abiecit retineat. — XVIII. Sæpe habendum culpæ, si irritatum animal noceat irritatum. — XIX. Si iuste aut iniuste concitatus canis quempiam debilitasse vel occidisse probatur. — XX. De cane damnosus. — XXI. De læsione vestis. — XXII. Si fraudulenter quis ambulans in laqueos feris præparatos incidat. — XXIII. Ut qui laqueos feris ponit, et loca discernat in quibus ponat, et vicinos admoneat. — XXIV. De damnis iter publicum concludentium. — XXV. De servando spatio iuxta vias publicas. — XXVI. Si de campis vacan-

tibus iter agentium animalia expellantur. — XXVII. Ne iter agentibus pascua non conclusa vetentur. — XXVIII. Ut qui in transitu fluminis culturam facit, laborem sepe circumdet. — XXIX. De discretionem concludendorum fluminum. — XXX. De confringentibus molina, et conclusiones aquarum. — XXXI. De furantibus aquas ex decursibus alienis.

I. — Antiqua.

Si caballus vel animal alienum, aut de ligamine tollatur, aut extra voluntatem domini in aliquo fatigetur.

Si quis caballum alienum, vel aliud animal de pedica, sive de ligamine tulerit sine conscientia domini sui, unum solidum ei det. Et si per hanc occasionem perierit, alium eiusdem meriti caballum vel animal domino restituat. Quod si eum alibi ambulare cogerit, vel laborare fecerit, domino nesciente, alium æqualis meriti cum eo dare cogatur; si tamen aut ipsa aut altera die eum dominus suus invenerit. Quod si tertia die animal inventum non fuerit, ille, qui animal alienum præsumperat, pro fure teneatur.

II. — Flavius Recesvintus Rex.

Si præstitum animal contra definitionem et voluntatem domini fatigetur.

Quicumque contra voluntatem eius qui præstitit animal supra definitionem cursu, oneribus, vel itinere fatigaverit, per decem millia det solidum unum. Quod si minus quam decem millia fuerint, æstimato itinere vel labore, æstimetur et compositio damni. Nam si debilitatus aut mortuus fuerit, debilem sibi habeat, et similem reddat. Pro mortuo vero vivum talem sine excusatione restituat.

III. — Antiqua.

Si caballi aut cuiuscumque animalis coma vel cauda turpatur.

Si quis alieni caballi comam turpaverit, aut caudam curtaverit, eiusdem meriti alium cum eo sine dilatione domino restituat. Si vero alterum qualecumque animal curtaverit, per singula capita singulos trientes reddere compellatur.

IV. — Antiqua.

Si alienum animal testiculis desecetur.

Qui alienum animal, aut quemcumque quadrupedem, qui ad stadium fortasse servatur, invito domino vel nesciente castraverit, vel bovem aut quæ non castrantur castraverit, domino in duplum cogatur exolvere, cui propter invidiam hoc videtur intulisse dispendium.

V. — Antiqua.

Si iumentum partus excutiat.

Si quis quocumque pacto partum equæ prægnantis excusserit, pulletrum anniculum illi, cuius fuerat, mox reformet.

VI. — Antiqua.

Si cuiuscumque animalis partus excutiat.

Si quis vaccam prægnantem abortare fecerit alienam, talem aliam cum vitulo domino reformare cogatur, et illam, cui partum excusit, ipse accipiat. Hæc et de aliis quadrupedibus forma servetur.

VII. — Antiqua.

Si quacumque animalia ab invicem evertantur.

Si cuiuslibet iumenta, aut armenta, vel alia pecora se invicem forte conliserint; dominus iumentum, vel aliorum animalium, aliud eiusdem meriti eius domino reddat, et illud debilitatum aut occisum sibi obtineat.

VIII. — Antiqua.

Si damno vel iniuria impellente, aut sine damno alienum animal occidatur.

Si quis alienum animal occidisse aut vulnerasse convincitur, non damno quacumque compulsus, aliud eiusdem meriti domino reformare cogatur; et si servus